Абдраманова Нурсулу Шермаханбетовнаның «6D010300 - Педагогика және психология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздері (кейстік талдау)» тақырыбына жазған диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу жұмысының өзектілігі. XXI ғасыр Қазақстанның заманауи білім беру саласында реформалардың енгізілуімен сипатталады. Әлемдік деңгейде орын алып отырған саяси, экономикалық, әлеуметтік өзгерістер еліміздің білім беру жүйесінде де жаңа даму жолын айқындап отыр. Білім беру саласындағы ауқымды өзгерістер барысы мемлекеттік саясаттың стратегиялық бағыттарында ҚР Президентінің жыл сайынғы Жолдауларында айқын көрініс тауып отыр. Мәселен, Қ.Тоқаевтың 2025 жылғы **«**Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу**»** атты Жолдауында жоғары білім беру сапасын арттыру жаңа технологиялық дәуірдің, әсіресе жасанды интеллекттің қарқынды дамуына байланысты қарастырылады. Білім сапасын ішкі бағалаудың қажеттілігі ҚР «Білім» туралы Заңында, «Педагог» кәсіптік стандартында, «Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы», сондай-ақ, басқа да құқтық нормативтік актілерде ерекше айқындалған. Білім беру жүйесіндегі заманауи талаптарға сай жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздерін айқындау педагогикалық менеджментті, сапалы білімнің оқу-тәрбие үдерісін дамытуда, болашақ маманды даярлауда берілетін білім сапасын ішкі бағалауды жүйелі жүзеге асыру стратегияларына сәйкес маман даярлауда өзекті болып табылады.

Адамзат қоғамының дамуындағы білім беру рөлінің маңыздылығы мен оның сапасына қатысты мәселелердің өзектілігі, оған ғылыми ойдың жүйелі бағытталуын талап етеді. Зерттеу тарихи-педагогикалық, педагогика, дидактикалық зерттеулер, педагогикалық менеджмент, басқару психологиясы ғылымдарының негізгі теорияларына жүгінеді.

Зерттеудің мақсаты: жоғары оқу орындарында сапаны ішкі бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздерін саралау, кейс-талдау арқылы білім беру сапасын ішкі бағалаудың тиімділігін тәжірбиелік-эксперименттік жұмыста тексеру, әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің міндеттері:

1. ЖОО-дағы білім беру сапасын ішкі бағалау теориясы мен практикасының қазіргі жағдайын, мәні мен мазмұнын, әсер ететін факторларын анықтауда қазақстандық және шетел тәжірибелерін талдау;

2. ЖОО-дағы білім сапасын ішкі бағалауда ПОҚ-тың даярлығының мазмұны мен критерийлік құралдарын және оның тиімділігін арттырудың жетекші шарты ретінде айқындау;

3. Бағалау жүйесіне кейстік талдау жасау арқылы ЖОО-дағы сапаны ішкі бағалаудың табысты тәжірибелерін анықтау;

4. ЖОО-дағы білім беру сапасын ішкі бағалауды психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету мақсатында оның құрылымдық-мазмұндық моделін құрастыру;

5. ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалау жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған мазмұнды жобалау;

6. ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалауды психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етудің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыс арқылы тексеру және ұсыныстар жасау.

Зерттеу нысаны: жоғары оқу орындарындағы білім беру сапасын ішкі бағалау үдерісі.

Зерттеу пәні: жоғары оқу орындарындағы сапаны ішкі бағалау үдерісіне әсер ететін педагогикалық-психологиялық аспектілер.

Зерттеудің болжамы: Егер, жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалаудың теориялық алғы шарттары айқындалып, бағалау тәжірибесіне кейстік талдау жасалса және оның негізінде білімнің сапасын ішкі бағалаудың моделі құрастырылып, сапа бойынша мазмұн жобаланып сапаны бағалау жүйесіне ендірілсе, онда жоғары оқу орындарының білім беру сапасын бағалау жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік туындайды, өйткені білім берудің ішкі сапасын бағалау білім сапасын арттырудың құрамдас бөлігі болып табылады.

Зерттеу әдістері: зерттеу тақырыбы бойынша философиялық, педагогикалық, және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді теориялық талдау; жүйелі және кейстік зерделеу барысында білім беру сапасын бағалау мәселелері бойынша қол жеткізген мәліметтерді топтастыру және жүйелеу; жоғары оқу орындары іс-тәжірибесін зерделеу және қорыту; кейстік талдау; әңгіме жүргізу, сауалнама алу; жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалау мәліметтерін талдау, алынған нәтижелерді сұрыптау; рейтинг және өзін-өзі бағалау әдістері; педагогикалық консилиум; эксперттік бағалау әдісі; педагогикалық эксперимент; зерттеу нәтижелерін сандық және сапалық тұрғыдан өңдеу әдістері қолданылды.

Зерттеудің жетекші идеясы: жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалау процесінің психологиялық-педагогикалық негіздерін анықтау және сапаны бағалаудың табысты тәжірибелерін (өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, білім алушылардың сауалнамасы, оқытушылардың, жұмыс берушілердің, сарапшылардың сауалнамалары) кейстік талдау оның объектив-тілігімен тиімділігін арттыруға ықпал етеді, сондай-ақ, студенттердің уәждемесін және оқытушылар білім беру сапасын жоғарлатуға даярлығы артады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы «ішкі бағалау», «сапаны ішкі бағалау», «білім беру сапасын ішкі бағалау» ұғымдарына анықтама беру

арқылы педагогикалық ғылымның ұғымдық аппаратын толықтырудан; ЖОО-да ОПҚ білім беру сапасын ішкі бағалауға даярлығының мазмұнын негіздеуден және жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалаудың педагогикалық-психологиялық қамтамасыз етудің құрылымдық-мазмұндық моделін әзірлеуден тұрады, бұл өз кезегінде педагогикалық-психологиялық зерттеулердің теориялық қоры мен ЖОО ортасының іс жүзіндегі қажеттіліктерін едәуір жоғарылатады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалауы бойынша ұсыныстарды әзірлеуден; кейс-талдау негізінде ішкі бағалау нәтижелерінің берілген өлшемдерге сәйкестігін анықтайтын бағалау шараларын нақтылаудан; білім беру сапасын ішкі бағалаудың кейс-талдауының параметрлерін анықтау арқылы ұсыныстарды даярлаудан, білім беру сапасын анықтау үшін іс жүзінде зерттеу нәтижелерін қолданудан, сондай-ақ ОПҚ-на арналған «ЖОО-да білім сапасын ішкі бағалау моделі» атты арнайы курсты; «Педагогика және психология» мамандығының білім беру бағдарламасы аясында «Мектептегі білім беру сапасы менеджменті» пәнінің жекелеген тақырыптарын, «Білім беру сапасын бағалаудың педагогикалық-психологиялық негіздері» элективті пәнін даярлаудан тұрады.

Диссертациялық жұмыстың теориялық және әдіснамалық негіздері: әдіснамалық ұстанымдармен, философиялық тұғырда адамның танымдық қызметінің мәні туралы іргелі қағидаларымен, құбылыстардың өзара байланыстарымен, сабақтастығының логикалық қағидаларымен, білім беру үдерістері мен жүйелерін басқару теориясы туралы ережелерімен, жоғары оқу орындарында білімді бағалаудың ішкі сапасы мәселелеріне арналған психологиялық-педагогикалық зерттеулермен байланысты болды.

Зерттеу барысында квалиметриялық, жүйелік-құрылымдық, гуманитарлық, кешендік негізгі әдіснамалық ұстанымдарға талдау жасалды. Бұл зерттеуге мазмұндық, логикалық, сапалық, мәндік қорытынды бағыт беріп отырды.

Зерттеу базасы: Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Абай атындағы ҚазҰПУ, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік педагогикалық университеті және Эрзинджан Биналы Йылдырым университеті «Білім беру» факультеті (Түркия).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

1. ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалау мазмұны психологиялық-педагогикалық тұрғыдан негізделіп, шетелдік және отандық тәжірибе талданды, зерттеудін негізгі категориялары: «ішкі бағалау», «сапаны ішкі бағалау», «білім беру сапасын ішкі бағалау» теориялық-әдіснамалық талдау барысында мәні айқындалды.

2. ЖОО-дағы білім сапасын ішкі бағалауға ПОҚ-тың даярлығының мазмұны, атап айтқанда, ақпараттық-зерттеушілік, мотивациялық-аналитика-лық, әдістемелік, басқарушылық-рефлексивті компонентері, критерий, көрсеткіштері мен деңгейлері анықталды.

3. Білім беру сапасын бағалау контекстінде кейстік талдау, тәжірибе жасауға құрал ретінде қолданылып, нақты тәжірибелердің, инновациялардың және процестердің тиімділігін ішкі бағалаудың табысты үлгілері анықталды.

4. ЖОО-дағы білім беру сапасын ішкі бағалауды психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету бойынша құрылымдық-мазмұндық моделі құрастырылды.

5. Білім беру сапасын ішкі бағалауды басқару шеңберінде оқытушылармен студенттердің білімі мен дағдыларын арттыруға ықпал ететін мазмұн жобаланды.

6. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар арқылы және кейстік талдау негізінде білім беру сапасын ішкі бағалауға тәжірибе жүргізіліп, әдістемелік ұсыныстар жасалды.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері автордың 11 ғылыми жарияланымында ұсынылды, оның ішінде 2 мақала - Scopus деректер базасында индекстелетін ғылыми журналда, 4 мақала - Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы бақылау комитеті ұсынған ғылыми журналдарда, 5 мақала - халықаралық конференциялар материалдарының жинақтарында жарияланған.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:

1. ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалаудың теориялық негіздерін талдау барысында категориялық зерттеу аппаратын жүйелеу және нақтылау білім беру процесінің сапасын тиімді бақылау және басқару үшін қажетті жағдайлар болып табылатыны анықталды. Шетелдік және отандық тәжірибелер негізінде білім беру сапасын арттыруға әсер ететін ішкі факторларды зерттеу ішкі бағалауды оңтайландыру бойынша ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарында сапалы білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Білім беру сапасын бағалауға қатысты негізгі теорияларға педагогикалық өлшеу, білім беру үдерісінің сапасы, мониторингтік жүйе, педагогикалық сараптама және интегративтік теорияларды басшылыққа алуға болады. Білім беру сапасын бағалаудың психологиялық теориялары ретінде: мәдени-тарихи, бағдарламалап оқыту, нейролингвистикалық бағдарламалау, оқыту үдерісінде ақыл-ой әрекетін сатылы қалыптастыру және Маслоу бойынша қажеттілік теорияларды сипаттадық.

2. Профессорлық оқытушылар құрамының ЖОО-дағы білім сапасын ішкі бағалауға даярлығының білім беру процесінің тиімділігін арттырудың негізгі шарты болып табылады. Оның мазмұның ақпараттық-зерттеушілік, мотивациялық-аналитикалық, әдістемелік, басқарушылық-рефлексивті компонентер, соларға сәйкес критерий мен көрсеткіштер және шекті, жеткілікті, жоғары деңгейлер сипатталды. ПОҚ-ның ЖОО-дағы білім сапасын ішкі бағалауға даярлығын қалыптастыруда нақты сүйенетін әдіснамалық тұғырлар: жүйелік-белсенділік, құзіреттілік, андрогогикалық квалиметриялық тұғырларды басшылыққа алуға болады.

3. Кейстік талдау білім беру процесінде білім беру сапасының жоғары деңгейін қамтамасыз етуге ықпал ететін негізгі факторларды анықтауға және жүйелеуге мүмкіндік беретін жоғары оқу орындарында сапаны ішкі бағалаудың табысты практикасын зерделеудің тиімді құралы болып табылады. Кейс талдауды пайдалану әрбір практиканың мән мәтінімен ерекшелігін терең түсінуге ықпал етеді, сондай-ақ табысты тәсілдерді әртүрлі жоғары оқу орындарының бірегей жағдайларына бейімдеуге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде сапаны ішкі бағалау жүйесінің жалпы тиімділігін арттыруға алып келеді. ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалауды кейстік талдаудың бес өлшемі анықталды:

1. тұтынушылардың қанағаттану деңгейі, білім алушылардың жеке оқу жетістіктері;

2. шарттар сапасы, педагогтардың кәсіби даярлық деңгейі;

3. білім беру үдерісін жүйелі ұйымдастыру сапасы;

4. білім беру үдерісін басқару сапасы;

5. нәтижиелерді бағалау сапасы.

4. Зерттеу аясында ЖОО-да білім беру сапасын ішкі бағалаудың құрылымдық-мазмұндық моделі әзірленді, ол негізінен мазмұндық-ұйымдастырушылық және әдістемелік-рефлексивті блоктарды қамтыды, сонымен қатар негізгі нысандары ретінде: білім беру үдерісін, оқыту нәтижелері және білім беру үдерісіне қатысушылардың қанағаттануын қарастырдық. Модель білім беру сапасын бағалау әдістерін жүйелеуге және жақсартуға, сондай-ақ барлық мүдделі тараптар арасында тиімді кері байланысты қалыптастыруға бағытталған. Жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалаудың үдерістік параметрлерін айқындау ішкі (аралық, қорытынды және т.б.) республикалық және халықаралық деңгей негізінде жүргізіледі. Жоғары мектептің білім беру сапасы келесі өлшемдер арқылы анықталады: білім деңгейі, ғылыми жұмыстар, тәрбиелік деңгейі, материалдық-техникалық базасы, әдістемелік қамтамасыз ету, түлектердің құзыреттіліктерге ие болуы, жұмыс берушілердің бағалауы, т.б. Сонымен қатар, сапа жоғары мектептің өзіндік бақылауы арқылы жүзеге асырылады, күнделікті, ағымдық, қорытынды. Осы модельді енгізу нәтижесінде білім беру қызметтерінің сапа деңгейін арттыру, академиялық ортаны жақсарту және білім беру бағдарламаларының еңбек нарығының қазіргі заманғы талаптарына сәйкестігі көзделеді.

5. Зерттеу жұмысы аясында оқытушылармен студенттердің білімімен дағдыларын арттыруға ықпал ететін мазмұн жобаланды: 1) ПОҚ-қа арналған «ЖОО-дағы білім беру сапасын ішкі бағалау моделі» арнайы курс; 2) «Педагогика және психология» мамандығының білім беру бағдарламасының мазмұнына «Мектептегі білім беру сапасының менеджменті» пәні бойынша жекелеген тақырыптар, «Білім беру сапасын бағалаудың педагогикалық-психологиялық негіздері» атты элективті пән бағдарламасы; «Білім беру сапасын бағалаудың педагогикалық-психологиялық негіздері» және «Мектептегі білім беру сапасының менеджменті» атты пәндерінен студенттің

өзіндік жұмыстарын әзірленді. Бұл курстардың бағдарламалары «Педагогтың кәсіби стандартына» сүйене отырып, құрастырылды.

6. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында отандық және шетелдік жоғары оқу орындарында білім беру сапасын ішкі бағалауды кейстік талдау барысында сауалнама, сұхбаттасу, сараптамалық сұхбат, авторлық құрастырылған саулдар пайдаланылды. Кейсттік талдау ЖОО білім беру сапасын ішкі бағалауды формалды көрінісіне емес, оның ішкі мазмұнын анықтауға бағытталуы керек. Сонымен қатар, оның нәтижесін өлшем үшін қолданылған дұрыс, және оқытушы мен білім алушының жауапкершілігі бірдей деңгейде болғаны абзал. Мұнда жылдағы динамиканың болуы да маңызды емес, мұнда қателікпен жұмыс жасау технологиясы маңызға ие болуы керек деп есептейміз.

Диссертацияның құрылымы: Диссертация жалпы көлемі 229 беттен тұрады, оған кіріспе, үш тарау, қорытынды, әдебиеттер тізімі және қосымшалар кіреді. Диссертацияда 54 кесте, 40 сурет берілген және қосымшалармен толықтырылған.